

Mojca Šorn, **Pomanjkanje in lakota v Ljubljani med veliko vojno**. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2020, 360 strani (Zbirka Razpoznavanja; 24).

Mojca Šorn v svoji knjigi nadaljuje z raziskovanjem življenj civilistov v zaledju vojne, ki jih je leta 2007 raziskala v drugačnem časovnem okvirju. V pričujoči knjigi tako stopimo v čas prve svetovne vojne, vojaškega gospodarstva in državnega nadzora, v čas t.i. vojnega absolutizma. Ob pravkar minuli stoletnici velike vojne je bilo sicer napisanih kar nekaj novih študij, ki so zajele nove neraziskane vidike, toda vidik vsakodnevnega življenja v zaledju je bil doslej zaobjet le v redkih člankih. Pričujoča monografi ja zapolnjuje prepotreben manko na tem področju s svojim sistematičnim pregledom, ki nas vodi skozi labirint cen, državne birokracije in zmede v preskrbi. Skozi knjigo se približamo izkušnji meščanske ali delavske gospodinje, soočimo z vprašanji sestavljanja jedilnika in iskanjem sestavin zanje, skrbmi družinskega očeta, ki poskuša preko svoje socialne mreže priskrbeti nekaj dobrot s podeželja in tegobami otrok, ki so stali v neskončnih vrstah pred trgovinami v negotovosti ali bodo na koncu sploh dobili dobrine, ki bi jih glede na bone morali. S kombinacijo arhivskih in časopisnih virov tako avtorica sooči uradni pogled oblasti in izkušnjo javnosti, ki sta včasih sovpadajoča, včasih pa tudi ne, pa tudi izkušnjo posameznika. Kontekst dogajanja na Kranjskem se preko upoštevanja literature o monarhiji lepo umesti tudi v njen širši okvir.

V prvem poglavju avtorica oriše preskrbstvene razmere v mestu Ljubljana in širšem Kranjskem pred prvo svetovno vojno. V Ljubljani je bilo namreč že pred vojno mogoče opaziti nekoliko neurejeno preskrbo na trgu z živili, to obdobje zaznamujejo neuspešni poskusi ustanovitve občinskega podjetja za preskrbo, poskusi nadzora cen in iskanje tujih uspešnih zgledov. Z naslednjim poglavjem se že podamo v vojni čas, v njem avtorica oriše sistem preskrbe v vojni, predstavi zakone in dekrete, ki so bili sprejeti in nastanek vojnega gospodarstva za katerega je bila prehrana osrednja in hkrati nerešljiva težava habsburške monarhije. Razpad sistema preskrbe v nekdanji monarhiji, tako ni bil primerljiv skoraj z nobeno evropsko državo, nezadovoljstvo z dobavo primernega živeža pa je bilo eden izmed pomembnih vzrokov pritiska za končanje vojne.

Po uvodnih poglavjih, ki so pojasnila legalistični kontekst preskrbe, se Mojca Šorn nato loti raziskovanja njene organizacije v vojnem času na Kranjskem oziroma v Ljubljani. Podpoglavja si sledijo v kronološkem pregledu vojnih let, preko katerih sledimo zaostrovanju krize, daljšanju seznama živil, ki se lahko pridobijo

zgolj preko živilskih nakaznic in njihovi slabši in slabši hranilni vrednosti. V teh poglavjih je predstavljena cela množica ukrepov, s katerimi je mestna oblast skušala rešiti pomanjkanje, od tistih, ki so parke spreminjali v vrtove, pa brezmesni dnevi, spodbujanje kunčje reje, in mnogi drugi. Hkrati so se vedno znova pojavljali pozivi k samooskrbi, ki pa so ostali neodgovorjeni. V težkih vojnih dneh so nekateri videli tudi priložnost za zaslužek in zasebna iniciativa je sicer na eni strani nekoliko lajšala težave z oskrbo, po drugi strani pa skrbela za rast cen in včasih kršila vrsto dekretov, ki jih je sprejemala država. Državna oblast je skušala aprovizacijo izboljšati s celo vrsto ukrepov, ki pa so v veliki večini ostajali le tigri na papirju, hkrati je vse več prebivalcev mesta Ljubljane potrebovalo državno pomoč za preživetje. V zadnjem letu vojne je bila stiska že tako velika, da je občasno eskalirala v nemire, postala pa je tudi politično orožje nekaterih strank, ki so ponovno pričele politično delovati zaradi pojanja političnega nadzora. Tudi ko se je vojna formalno končala, lakote z njo ni bilo konec, zlasti dolgo je vztrajalo pomanjkanje moke, ki je bilo rešeno šele v letu 1919. Beograjska centralna vlada je pomanjkanje živil komaj razrešila z razglasitvijo svobodne trgovine z živili in prehranski izdelki so se tedaj znašli na policah, še vedno pa po precej zasoljenih cenah, zato je mestna oblast vse do leta 1920 skrbela za preskrbo prebivalcev s posebnimi nakaznicami.

Vodenje gospodinjstva in skrb za primerno prehrano je bila naloga žensk in nič čudnega torej, da so zato ženske bile glavna ciljna skupina, ki so bile boj s »sovražnikoma« z lakoto in pomanjkanjem, iz svojih kuhinj. To poglavje razkriva različne strategije preživetja, ki so jih izbrale gospodinje, vrsto receptov, ki so bili različno uporabni in s katerimi jih je oblast skušala navdušiti in prispevati k njihovi iznajdljivosti. Vojna je spreminjala dieto Ljubljančanov z novimi nadomestki, pa tudi s predlogi o hranilni vrednosti tistih živil, na katere so poprej pomislili le redki, s kunci, polži in slanimi ribami. Brezmesni dnevi so terjali brezmesne jedi, relativno obilje hrane poleti pa nove načine shranjevanja za obdobji zimskega in zgodnje spomladanskega pomanjkanja.

Medvojnem pomanjkanju so se v vojnem času pridružile tudi bolezni, in v posebnem poglavju lahko preberemo, kako se je oblast nevarnosti sicer zavedala, kar pa ni pomenilo, da jo je tudi preprečila. V zaledju fronte ni razsajala zgolj najbolj znana španska gripa, pač pa tudi druge bolezni, ki so jih prenašali vojaki. Nalezljive bolezni, ki se razširijo z vojaki, črne koze, pegasti tifus, kolera, griža, ki jih je Ljubljana pred vojno uspešno izkoreninila, so se v vojni zopet pojavile. Hkrati pa se zaradi splošne oslabelosti zavaljo pomanjkanja razbohotijo tudi stare bolezni in tak primer najboljše ponazarja zadnje podpoglavje o vzponu tuberkuloze. Tudi v medicinskem smislu se hude razmere v Ljubljani niso iztekle z vojno, pač pa je imela ta vpliv na demografske in higienske razmere še dolgo po sprejetem miru.

V predzadnjem poglavju, potem ko smo že dodobra spoznali težke razmere v mestu, se avtorica loti vprašanj odnosov v vojni. Le te tematizira zlasti v kontekstu preskrbe, kar je pomenilo predvsem iskanje krivcev za nastalo slabo stanje in lakoto. Kot ugotavlja, so se ti iskali v Madžarih, v nasprotju med podeželjem in mestom ter med prodajalci. Veliko pomanjkanje živil pa je spremenilo v konkurenco za hrano tudi vse ostale v dolgi vrsti pred trgovino.

Študija Mojce Šorn je izjemno zanimiva in primerljiva s podobnimi tujimi raziskavami, ki prav tako razkrivajo veliko pomanjkanje in podobne probleme po vsej Habsburški monarhiji, pa tudi v Nemčiji. Če so prve raziskave o življenju civilistov v času prve svetovne vojne bile napisane v osemdesetih letih minulega stoletja, tako k nam slednja tematika prihaja relativno pozno. Knjiga problem pomanjkanja predstavi zelo kompleksno, z vidika oblasti, potrošnikov in prodajalcev/proizvajalcev hrane (kmetov). Hkrati oriše mehanizme (ali bolje zabeleži odsotnost le teh) reševanje problema lakote v mestu, ki se je s številnimi administrativnimi ukrepi znašlo v slepi ulici, s tem pa nam pokaže tudi na naravo upravnega sistema monarhije, pozicijo mesta Ljubljane v tem sistemu in hkrati na samo delovanje mestne oblasti v relaciji do svojih meščanov. Ta zelo lepo berljiva knjiga pa je seveda tudi svojevrstno pričevanje o »prilagodljivosti« ljudi.

Irena Selišnik